

Małgorzata Leśniak

doc. dr, Wydział Psychologii i Nauk Humanistycznych,
Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego
orcid: 0000-0002-6915-314X

WPROWADZENIE. WYKLUCZENIE SPOŁECZNE I MARGINALIZACJA A ZDROWIE PSYCHICZNE I SOMATYCZNE

Wykluczenie społeczne jest problemem niezwykle złożonym, a jego przyczyny i obszary są mocno zróżnicowane. Na sytuację osoby czy grupy wykluczonej mają wpływ różne niekorzystne czynniki, występujące łącznie i wzajemnie się wzmacniające. Zgodnie z definicją zaproponowaną przez Grupę Drugą Zespołu Zadaniowego ds. Reintegracji Społecznej (Narodowej Strategii Integracji Społecznej dla Polski 2004–2010) wykluczenie społeczne to sytuacja uniemożliwiająca lub znacznie utrudniająca jednostce lub grupie zgodne z prawem pełnienie ról społecznych, korzystanie z dóbr publicznych i infrastruktury społecznej, gromadzenie zasobów i zdobywanie dochodów w sposób godny. Zjawisko to nabrało wielowątkowego i interdyscyplinarnego charakteru, czego dowodem są między innymi liczne badania tego zagadnienia prowadzone na gruncie nauk humanistycznych, społecznych i ekonomicznych. Autorzy tych analiz często podkreślają istnienie tendencji do wzrostu społecznej ekskluzji, czyli wyłączenia z głównego nurtu życia społecznego, co rodzi szereg niekorzystnych konsekwencji dla funkcjonowania jednostek, grup i społeczności.

Jak zauważa Oliwa-Ciesielska,

[...] w analizach marginalizacji i wykluczenia widoczny jest problem z budowaniem granic nie tylko powstrzymujących nadmierną inkluzyjność pojęć, ale także pomiędzy obydwo-

tymi pojęciami. Badacze wprawdzie starają się na użytek własnych analiz charakteryzować te pojęcia rozłącznie, ale w powszechnym użyciu do dziś nie ma zunifikowanego rozumienia określenia ani marginalizacji, ani wykluczenia. Obecnie zarówno w analizach teoretycznych, jak i w działaniach praktyków skupionych na pomocy jednostkom lokowanym w „obszarze problemów społecznych”, stosuje się częściej określenie wykluczenia, niejako pomijając marginalizację, jednak nie wyodrębnia się jednocześnie wykluczenia jako sytuacji życiowej innej od marginalizacji¹.

Wykluczenie i marginalizację, twierdzi autorka, traktuje się jako sytuacje, które nie dają się jednoznacznie rozgraniczyć. Jest to trudne, ponieważ można przyjąć, że stan marginalizacji powoduje wykluczenie bądź sam czasowo jest stanem wykluczenia (lub też stanem wykluczenia w niektórych sferach życia), natomiast wykluczenie jednoznacznie świadczy o marginalizacji. Na poziomie teoretycznym można przyjąć, że marginalizacja oznacza usytuowanie na peryferiach życia społecznego, które jeszcze nie całkiem jest dla jednostki czy grupy stracone, natomiast wykluczenie oznacza brak możliwości uczestnictwa w nurtach życia społecznego, czyli znalezienie się poza życiem społecznym (choć i to wydaje się sprawą dyskusyjną). W takim znaczeniu wykluczenie oznacza izolację czy też wyizolowanie – a są to pojęcia używane także w odniesieniu do marginalizacji, często stosowane do charakterystyki życia jednostki, podkreślającej jej obcość wśród innych czy też odmienność². Warto również w tym miejscu zauważyć, że definiowanie i wszechstronna analiza problematyki wykluczenia i marginalizacji jest ważna dla trafnego prognozowania skutecznych i efektywnych metod wsparcia dla osób i grup pozostających w niekorzystnej sytuacji społecznej.

W otwierającym niniejszy tom artykule Urszuli Struzikowskiej-Seremak oraz Jakuba Lickiewicza poruszono problematykę wchodzenia i podtrzymywania roli ofiary przemocy w rodzinie. Autorzy próbują nakreślić portret psychologiczny kobiety doświadczającej przemocy. Składowymi tego portretu jest – zdaniem autorów artykułu – osobowość, styl radzenia sobie ze stresem, lęk i sytuacja socjoekonomiczna. Badania autorów wykazały, że cechami charakteryzującymi kobiety doświadczające wielokrotnie przemocy w środowisku domowym jest neurotyczność, introwersja, niska otwartość na doświadczenia, styl radzenia sobie ze stresem skoncentrowany na emocjach oraz gorsza niż w grupie kontrolnej sytuacja na rynku pracy i niższe wykształcenie. To ważne ustalenie, bowiem pozwala na wysunięcie wniosków o prawdopodobnych cechach osób narażonych na wykluczenie społeczne z powodu przemocy w rodzinie.

Drugi z prezentowanych artykułów – Eweliny Wild i Jakuba Lickiewicza – dotyczy problemu wpływu treningu empatii na poziom agresji u dzieci w wieku 6–9. Przedmiotem badań autorów stało się określenie poziomu agresji u dzieci

---

¹ M. Oliwa-Ciesielska, *Marginalizacja i wykluczenie jako trwałe cechy rzeczywistości społecznej*, „Problemy Polityki Społecznej. Studia i Dyskusje” 2016, nr 35 (4), s. 114, <http://problemypolitykispolecznej.pl/index.php/8-czasopismo/139-spis-tresci-35-4-2016> [dostęp 20.01.2019].

² *Ibidem*, s. 115.

we wskazanym przedziale wiekowym, przeprowadzenie treningu empatii, a następnie ponowne zbadanie poziomu agresji. Przeprowadzona analiza statystyczna potwierdziła związek pomiędzy treningiem empatii a poziomem agresji w badanej grupie. To niezwykle cenna uwaga, z pewnością przydatna w pracy z dziećmi i młodzieżą przejawiającą zachowania agresywne i przemocowe. Problematyki dzieci i młodzieży dotyczy również trzeci z prezentowanych w tomie artykułów. Jego autorzy, Andrzej Mirski i Natalia Mirska-Tomasz, opisują najważniejsze objawy choroby Aspergera oraz zespołu ADHD, które w największym stopniu mogą przyczynić się do izolacji społecznej. Szczególnie ważne jest, jak podkreślają autorzy, że choć dzieci z tymi symptomami nie przejawiają zaburzeń osobowości ani nawet klinicznie definiowanych zaburzeń zachowania, bardzo często odbierane są – niesłusznie – jako psychopatyczne, agresywne, antyspołeczne, dziwaczne, nieodpowiedzialne, nieczułe, niewspółpracujące z grupą czy niewypełniające obowiązków. W konsekwencji powoduje to u tych dzieci znaczne obniżenie samooceny, wycofywanie się z kontaktów społecznych, uciekanie w swój własny, hermetyczny świat. Winni o tym pamiętać nie tylko szkolni wychowawcy. O działaniach inkluzyjnych w obszarze zdrowia podejmowanych przez kuratorów sądowych informuje nas artykuł Beaty Zinkiewicz. To ciekawe uzupełnienie treści poprzednich artykułów.

Dwa następne artykuły w prezentowanym tomie dotyczą problemów Ukrainy. Olena Bocharova porusza problematykę wykluczenia pewnych grup ludności z ukraińskiego społeczeństwa, zaś Agnieszka Malczewska-Błaszczyk i Małgorzata Leśniak skupiają się na problemach związanych z integracją młodzieży ukraińskiej, która w Polsce kontynuuje obowiązek szkolny.

Tom zamykają dwa artykuły – Beaty Zinkiewicz i Roberta Witkowskiego – traktujące o pracy szczególnej kategorii osób dotkniętych wykluczeniem, tj. osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych. To bardzo interesujący temat i, jak się zdaje, wciąż wymagający rzeczowej dyskusji i pogłębionych analiz.

Redaktor tomu wyraża nadzieję, że prezentowana publikacja choć w części przyczyni się do lepszego zrozumienia tak złożonej problematyki, jaką jest wykluczenie społeczne i związany z nią proces marginalizacji.